

Malta Seyahatnamesi el Vasıta fi Ma'rifeti Ahvali Malta

Ahmet Faris Eş-Şidyak, Çev. Ömer İshakoğlu, Uğur Boran

İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2019, 157 Sayfa, ISBN: 978-605-207-18-61

Zafer SARAÇ

Adalar, tarih içerisinde sürekli hareket halinde olan kavimlerin önemli bir istasyonu olmuştur. Güzergâh üzerinde bulunan bu istasyonlarda tam manasıyla bir sentez iklimi yaşanmış, kültürel yapıdaki çeşitlilik köken bulma konusunda araştırmacıları fazlasıyla yormuştur. Kökenin karmaşık yapısını çözmek için kaynaklardaki izlenimlerin arı haliyle sunumu bu nedenle pek bir anlam ifade etmez. Önemli kaynaklar arasında zikredilen seyahatnameler doğası gereği hatırat gibi sadece gözlemlerin paralelinde şekillenir. Sadece gözlemler bazen yeterli olmakla beraber araştırmacıyı her daim daha yoğun ve dolu dolu bir anlatım memnun eder. Seyahat notlarının üst düzey bir yapıya ulaşması ise yazarın bilgi birikimi ve entelektüel kapasitesiyle ilgilidir. Çünkü anlatımı zenginleştiren yorum, yorumu zenginleştiren ise bilgidir. Bu yazımızda ele alacağımız seyahatnamenin yazarı Ahmet Faris Eş-Şidyak ilmi birikimi ve entelektüel algısıyla her açıdan zengin bir seyahatnameyi devrin okuruna sunmuştur.

Seyahatnamenin sahibi Faris Eş-Şidyak 19. yüzyılın başlarında Lübnan'da Marunî bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. İyi bir eğitim alan, doğduğu coğrafyaya bağlı olarak birkaç dili iyi şekilde öğrenen Faris Eş-Şidyak, Amerikalı misyonerlerin etkisiyle önce Mısır'da sonra ise Malta'da yaşamını sürdürür. Ömrünün ilerleyen zamanlarında yolu Osmanlı başkenti İstanbul'a düşer. İstanbul'da entelektüel hayata kısa zamanda adapte olan yazar, devlet matbaasında musahhihlik yapar, tercüme bürosunda çalışır ve el-Cevaib isimli gazeteyi çıkarır. Faris 1826 yılında Malta'yı ziyaret ettikten sonra, 1834 yılında tekrar buraya giderek tam 14 yılını bu adada geçirir. Malta sonrası yaşamının büyük bir kısmını İstanbul'da geçiren Faris Eş-Şidyak 1887 yılında İstanbul'da vefat eder. Uzun ömrünü fazlasıyla bereketli geçiren yazar, farklı türlerde çok sayıda eser verir. Onun Malta Seyahatnamesi'ne ek olarak, kaleme aldığı üç seyahatnamesi daha mevcuttur. Çok gezen, okuyan ve yazan bir profil çizen Faris Eş-Şidyak özellikle filolojik çalışmalarıyla dikkat çeker.

Yukarıda belirtildiği gibi Malta'da 14 yıl kalan Faris Eş-Şidyak buradaki ilmi ve şahsi izlenimlerini paylaşmak düşüncesiyle notlarını kaleme almış olmalıdır. Bu on dört yıllık süre içerisinde Arapça dersleri vermiş, İngilizceyi öğrenmiş ve musahhihlik mesleğine başlamıştır. Malta coğrafi olarak Akdeniz'in ortasında hem Afrika hem de Avrupa'ya yakın sayılabilecek mesafede olması, Faris Eş-Şidyak'ın bahsi geçen kıtalardaki ilmi mecralara kolaylıkla intikal etmesinin önünü açmıştır. Böylelikle yazar Paris, Londra gibi Avrupa'nın büyük merkezlerine ilmi amaçlı seyahatler düzenlemiş, Afrika'nın Akdeniz kıyısındaki ülkelerine yolculuk yapmıştır. Eserinde de görüleceği gibi Faris Eş-Şidyak'ın fazla seyahat etmesi, kalemini zenginleştiren bir faktör şeklinde tezahür etmiştir. Çünkü kültürel arka planda fazlasıyla kıyas imkânını bulan yazar, yapmış olduğu karşılaştırmalardan yola çıkarak, tespitlerini sunmuştur. Yazarın bu tutumu satırlar arasında çok yönlü bir bakış açısının hâkim olmasına neden olmuştur.

Faris Eş-Şidyak'tan önceki seyyahların kolaylıkla fark edilebilecek özelliklerden birisi de kendilerine anormal gelen unsurları üstüne basa basa kayda almalarıdır. Fakat Faris Eş-Şidyak'ın dikkat çektiği bazı anlatılara bakıldığında bunların evrensel bir şekilde anormal hatta marjinal oldukları gözden kaçmaz. İlkellikte yarışan Afrika kabilelerinin ya da daha iptidai şartlarda yaşam süren insan gruplarının dahi yapmayacağı bu anormal tavırların Avrupa ile bu kadar hemhal olmuş bir adada görülmesi, seyahat notlarını okuyan her insana garip gelebilecek bir durumdur. Örneğin; Kanın pişirilip tüketilmesi, tuvalet alışkanlığının pespaye durumu, hamamların olmaması, gibi bahisler Medeni Batı'ya tezat arz eden, oldukça ilginç veriler olarak satır aralarında göze çarpar.

Faris Eş-Şidyak'ın üslubunun en dikkat çekici yönü yazdıklarını bazen yarı akademik ve hatta ilmi bir metotla kaleme almasıdır. Satırlar ilerledikçe Faris Eş-Şidyak çoğu zaman gözlemden ziyade bilgi birikimini okura aksettirir. Ele alınan her konunun sanat, edebiyat ve kültürle temas eden noktaları belirgin hale getirilir. Örneğin konu hakkında şair, yazar ve ediplerin yazdıklarına yer verilir¹. Söz

konusu bilimsel bir mevzu ise günümüzdekine benzer şekilde referans gösterilir. Hatta bazen bu o kadar iyi yapılı ki insanın aklında “bunu dipnot şeklinde altta vermiş olsaydı daha iyi olurdu” fikri zuhur eder. Özellikle yazarın dil konusundaki üstün yönü dikkat çeker. Filolojik olarak ortaya attığı tezi muazzam bir şekilde kanıtlamaya gayret eder. Örneğin Malta dilinin Arapçanın bozulmuş bir lehçesi olduğunu ispat etmeye çalışırken, kelimelerin etimolojisine kadar derin tespitler yapar. Kelime yapılarına ilişkin detaylı analizlerin sonuçlarını bazen fazlasıyla akademik anlatması eseri bir seyahatname olmaktan çıkarır. Üstelik eserin seyahatnamenin sınırlarının dışına çıktığı tek mevzu da bu değildir. Misal eserin 6. Bölümünde Malta halkının müzik anlayışı kaleme alınmasına karşın, yazar öylesine bir donanımla bunu anlatır ki mevzu Maltalıların müziğe bakış açısının çok üstünde bir anlatım performansına dönüşür. Örneğin “*Müzik sanatı mantığın artığıdır*” tarzı müziğin felsefesine temas eden satırlara rastlamak dahi şaşırtıcı olmaz.

Her seyyah için özü gözlemlediklerini anlatır. Bazıları yanlı, tahkir edecek şekilde fikirlerini dışa vurur. Bu sübjektif bakış açısı bazen oldukça yargılayıcı ve eleştireldir. Türkleri geniş manada Doğuluları ve Doğu’yu anlatan Batılı seyyahlar olumlu söylevlerine ek olarak, bazen gözlemlerinde insaf sınırlarını zorlayacak kadar olumsuz görüşlerini sarf ederler. Faris bu noktada devreye girerek kimi zaman gözden kaçmış bir tespiti yapar: “*Ben hiçbir Avrupalının herhangi bir Arap ya da Türk şehri hakkında, aşırıya kaçmaksızın, medihkâr olduklarını görmüş değilim. Zira bu insanların büyük bir kısmı bizim memleketlere alelacele gidip hanlarda uyurlar. Bu yüzden gittikleri yerdeki konforlu evleri, ferah ve güzel tenezzüh mekânlarını kendi gözleriyle görme imkânı bulamazlar. Neticede çektikleri sıkıntıdan rahatsızlık duymaya başlarlar ve bu rahatsızlıklardan lalettayin buldukları ülkeyi sorumlu tutarak kendi memleketlerinin kusurlarını hasıraltı ederler.(s.61)*” Görüldüğü üzere yabancı seyyahların notlarının bu açıdan değerlendirilmesi, birçok olumsuz yorumun sebebinin açıklar.

Faris Eş-Şıdyak bütün bilgi birikimiyle beraber yüksek bir tasvir gücüyle gördüklerini okuruna ulaştırır. Bilgiyle birleşen gözlem daha rafine bir anlatımın oluşmasını sağlar. Onun detaya matuf bildirdikleriyle, hayalen zihinde görüntüler oluşması mümkündür. Bu noktada devreye giren çevirmenler ise Malta’nın resimlerini sayfalarına taşıyarak, okurun hayal inşasına yardımcı olurlar.

Yedi ana bölümden oluşan eserde her bir başlık altında Malta’nın bir yönü ele alınmıştır. Kabaca Malta’nın coğrafi, idari, sosyo-kültürel, siyasi, müzik, dil ve din özellikleri ayrı başlıklar altında verilmiştir. Bu tasnif anlayışı bile günümüzdeki akademik duruşa has bir tutumdur. Zaten yazarın deyim yerindeyse mürekkep yalamış biri olduğu kitabın başında yaptığı bu sınıflandırmayla bile kolaylıkla anlaşılabilir. Öyle ki eser her ne kadar seyahatname de olsa emsallerine nazaran ciddi bir kaynak kullanımının olduğu satırlar arasında göze çarpar. Verilen referansların isim içermesi çevirmenlere ekstradan yeni notlandırma ödevleri yüklerken, satırlar ilerledikçe çevirenlerin notlarının sayısı artar.

Sonuçta, Faris Eş-Şıdyak Doğulu olup Osmanlı sınırları içinde dünyaya gelmiştir. Temas ettiği topluluklar her ne kadar Batılı olsa da onun Doğu gözlüğünden Batı’ya baktığı bahsettiğimiz anlatısı

oldukça kıymetlidir. Adalar, kültür ve medeniyetin sıçrama noktalarıdır. Özellikle Akdeniz'deki adaların birden fazla medeniyete ev sahipliği yapmaları, farklı kültürel özellikleri göstermeleri, bu coğrafi yapıları önemli bir konuma yükseltmektedir. Geçmişten günümüze Malta gibi adalar üzerinde yapılacak analizler tarihi açıdan fazlasıyla manidardır. Bu nedenle Faris'in yarı bilimsel seyahatnamesi ise Malta'nın tarihine ilişkin, Doğu-Batı mukayesesinin yapılabileceği, okuyanı 19. yüzyıla götürecek önemli bir kaynaktır.